

İki Şerh Arasında: Sûdî ve Şem’î’nin Bostân Şerhlerindeki Şerh Tekniğine Mukayeseli Bir Bakış

Between the Two Commentaries: A Comparative Glance at the Commentation Techniques of Sûdî And Şem’î’s Commentaries on Bostân

Bedriye Gülay Açar¹

¹Ar. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya, Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bedriye Gülay Açar,
Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Sakarya, Türkiye
E-mail: bgacar@sakarya.edu.tr

Geliş tarihi / Date of receipt: 03.11.2017

Kabul tarihi/Date of acceptance: 20.11.2017

Atıf/Citation:

Açar, Bedriye Gülay. "İki Şerh Arasında: Sûdî ve Şem’î’nin Bostân Şerhlerindeki Şerh Tekniğine Mukayeseli Bir Bakış" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 57, 2017, s. 1-15. 10.26561/iutded.369125

ÖZ

Tefsir ilminin Kurân-ı Kerim’e has bir ilim hâline gelmesinin ardından, edebî yahut bilimsel bir metnin muhataplarının daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak açıklanmasına ve bu alanda yazılan eserlere şerh adı verilmiştir. İslam medeniyetinin temel taşları olan Arapça ve Farsça klasikler üzerine yapılan Türkçe şerhler, edebiyatımız içinde kendine has bir saha teşkil etmiştir. Bu klasiklerden bir tanesi Sa’dî-i Şîrâzî’nin Bostân isimli mesnevisidir. Çeşitli konularda hikâyeleri ihtiva eden Bostân, Türkler tarafından çok sevilmiş, Türkçe pek çok tercümesi ve şerhi kaleme alınmıştır. Birbiryle çağdaş olan Sûdî-i Bosnevî ve Şem’î, Bostân’a şerh yazan şârihlerdendirler. Bu çalışmanın konusunu bu iki şârihin Bostân üzerine yazdıkları şerhler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sûdî-i Bosnevî, Şem’î, şerh, Bostân, Bostân şerhleri

ABSTRACT

After tafseer had become a scientific discipline dedicated to the Qur’an, explanations of a literary or scientific text that provides a better understanding for its readers and the works written in this field were called commentaries. Turkish commentaries made on Arabic and Persian classics, which are the cornerstones of the Islamic civilization, have constituted an exclusive field in our literature. One of these classics is a mathnawi of Sa’dî-i Şîrâzî named Bostân. Bostân, which is a work that includes stories on various subjects, was very much embraced by Turks and received many translations and commentaries in Turkish. Sûdî-i Bosnevî and Şem’î, who are contemporaneous commentators with each other, commented on Bostân. The subject of this work is composed of commentaries by these two commentators on Bostân.

Keywords: Sûdî-i Bosnevî, Şem’î, commentary, Bostân, the commentaries on Bostân

EXTENDED ABSTRACT

After tafseer had become a scientific discipline dedicated to the Qur'an, works that were explicating manuscripts except the Qur'an and written for this purpose were named commentaries. In other words, a commentary is an explanation provided by someone who claims that he/she understands the text better than the other readership. The commentaries have undertaken the role of translating, explaining, and interpreting the diverse scholarly works written in many branches of science—from mathematics to astronomy and from rhetoric to logic—and have an exceptional place in Turkish history of literature. The literary commentaries, written for the Arabic and Persian classics have become a unique field within our literature. These works, which have a wide range of objectives, ranging from the reinterpretation of classical Islamic civilizations to the teaching of languages, contain seriously philological, literary, historical, etymological, lexical, mythological, cultural materials and knowledge. Sa'dî-i Şîrâzî's work, *Bostân*, which he completed in 1257, is one of the commented classics of Islamic civilization. *Bostân* written in the form of mathnawi poetry style has become a work that has been widely read from the day it was written until today and it has been accepted as one of the main sources of learning for those who want to learn Persian. The work is inspired by the events that Sa'dî-i Şîrâzî has seen, heard or personally experienced and composed of stories written by him about politics, good morality, love, consciousness of being a servant, beneficence, thrift, consent and decency. This work, which is also loved by Turks, has many translations and commentaries. Sûdî-i Bosnevî and Şemî, are contemporary and eminent commentators who wrote significant works in Turkish commentary literature and they both commented on *Bostân*. These two commentaries, which were made on the same source text and in the same century by different commentators, shed light on the tradition of commentary literature with their intersecting and diverging points in the sixteenth century, in which literary commentaries emerged. The presence of myriad copies of the manuscripts of two *Bostân* commentaries in different periods is an indication that they are among the works that were read intensely during and after the mentioned period. Both Sûdî-i Bosnevî and Şemî commented on works apart from *Bostân*. As far as the clues reveal in their works, the two commentators had met and discussed as much that they would have opinion about each other, and both had read and studied each other's works. It is understood from the refutations in their works that they had bitterness between them as a result of practicing in the same field, rivalry or other personal matters. In these refutations, they went beyond revealing the literary mistakes of each other and expressed negative opinions about each other's characters. It is possible to say that Sûdî-i Bosnevî is more sharp-tongued and rough-styled in this manner. The attitude of Sûdî-i Bosnevî against Şemî in his refutations is so harsh and cruel that it can overshadow the literariness of his work. In fact, in some of his utterances and expressions insults can be noticed about Şemî. However, the work of Sûdî-i Bosnevî is more systematic and elaborate than the work of Şemî in terms of technique and content. While the couplet was commented upon, it had been studied meticulously and carefully in every stage from the explication

of grammatical elements to word denotations, from literary arts to translations. Both the copy differences and mistakes of Sürûrî and Şem'î, who commented earlier on *Bostân*, are taken into consideration, and the substantial effort has been made for translation to be the closest to the original. In the work of Şem'î, there is a translation in the center of the commentary. The commentator interprets each couplet by separating them verse by verse, and used annotations to explain the elements that he thinks are difficult to be understood. However, these explanations are very limited compared to those of Sûdî-i Bosnevî, and they are also superficial and weakly informative. It can be noted that Şem'î is qualitatively inferior to that of Sûdî-i Bosnevî in terms of the translation of the couplets. The translation of the Sûdî-i Bosnevî, which is far superior to that of Şem'î in attributing meaning to words, recognizing the Persian metaphor and translating it into Turkish, is much more robust and successful than Şem'î's translation. However, it can be seen from time to time that Şem'î's commentary of *Bostân* gives Arabic meanings of the words, used in couplets, alongside their Turkish meanings, as does Sûdî-i Bosnevî's commentary of *Bostân*. Şem'î noted copy differences and for better understanding of the verses, he transformed them into plain sentences under the name of "takdîr-i kelâm" and wrote a refutation concerning the reviews of Sürûrî, who had written commentary for *Bostân* earlier which he considers mistaken. In this context, the comparative study of Sûdî-i Bosnevî's commentary of *Bostân* and Şem'î's commentary of *Bostân*, within the tradition of Turkish commentary literature, constitutes the subject of this work.

GİRİŞ

Arapça شرح (şaraha) fiilinin mastarı olan ve sözlüklerde “açmak, ayırmak, bütünü parçalara bölmek ve açık anlatmak” gibi manalara gelen şerh, bir edebiyat terimi olarak bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek içinde bulundurduğu bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleriyle o eserin anlaşılmasını sağlama demektir¹. Yine bu yolda kaleme alınan eserlere de şerh adı verilir. Bir metnin şerh edilmesi, o metinde her okuyucunun tam olarak anlayamayacağı veya çözemeyeceği meseleler olduğunu gösterir ve şârih –kabul görsün veya görmesin- şerh ettiği metni diğer okuyuculardan daha iyi anlayabilme ve anlamlandırabilme kabiliyeti olduğu iddiasındadır². Tefsir ilminin yalnızca Kurân ayetlerinin izahına has bir ilim dalı hâline gelmesinin ardından ortaya çıkan³ şerh, Türk edebiyatında gelenek vücuda getirmiş ve önemli eserler vermiş bir sahadır. Özellikle Arap ve Fars edebiyatlarına ait klasiklerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve bunları dilimize kazandırmak amacıyla kaleme alınan klasik şerhler ihtiva ettikleri filolojik, edebî, tarihî, etimolojik, leksikolojik, mitolojik, kültürel malzeme ve bilgi ile edebiyattan sosyolojiye, tarihten felsefeye kadar sosyal bilimlerin pek çok alanı için büyük öneme sahiptir.

Bazen komşu olarak bazense aynı topraklar üzerinde yaşayan Türkler ve Farslar aralarındaki yakınlık, savaş, ticaret ve dinde müştereklik gibi unsurların etkisiyle duygu ve düşüncelerin en tabii ifade yolu olan dile ve bunun vasıtasıyla edebiyata da sirayet etmiştir.⁴ Sanattaki ve bilhassa edebiyattaki bu ilişki, ortak medeniyet dairesinde bulunmanın tabii bir neticesi olarak, hiç şüphesiz karşılıklıdır. İslamiyet'in kabulünün ardından Türklerin önce Fars diliyle eserler verip bu medeniyete uyum sağladıktan sonra şeklen ortak konulara ve geleneğe bağlı fakat Türk diliyle kaleme alınmış eserler ortaya koymuş olmaları ne kadar ilmî bir gerçekse⁵, Türkçenin Farsçayı söz varlığından sentaksına kadar etkilemiş olması da o denli ilmî bir gerçektir. Bu yoğun ilişki çerçevesinde, başlangıçta Fars edebiyatının önemli klasiklerini Türkçeye kazandırmak için tercüme faaliyetleri kendini göstermiş, daha sonra şerh edebiyatının ivme kazanmasıyla bu eserlerin şerhleri de kaleme alınmıştır. Farsça edebî metinler üzerine yazılan Türkçe şerhler, Arapça edebî metinler üzerine yazılan şerhlerden sayıca fazladır⁶ ve edebiyatımızın klasikleştiği, Farsçaya uzaklığın arttığı on altıncı yüzyıldan itibaren görülmeye başlar⁷. On altıncı yüzyıla gelindiğinde

1 Muhammet Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, Eski Şiirin Bahçesinde, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2005, s. 9.

2 Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. VIII, İzmir 1994, s. 1.

3 Ozan Yılmaz, *Gülîstân Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2012, s.XII.

4 Ahmet Kartal, “Türk-İran İlişkilerinin Temel Alanları: Dil ve Edebiyat”, *Türk-Fars Edebî İlişkileri: Hakikate Düşen Gölge*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016, s. 49-50.

5 Ahmet Kartal, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2008, s.15.

6 Ömür Ceylan, “Şerh: Türk Edebiyatı”, *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 566.

7 Hülya Canpolat Taşçı, “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

halk arasında Farsça bilen sayısı önceki yüzyıllara oranla daha azdır ve bu şerhler Fars dili ve edebiyatını öğrenmek isteyenlerin ihtiyaçlarını karşılama amacını da güderler⁸. Çeşitli şârihlerce Hâfız-ı Şîrâzî'nin, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin, Şevket-i Buhârî'nin divanları, Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân ve Gülîstân'ı, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı gibi Fars edebiyatı klasiklerine yazılan Türkçe şerhler, Türk Şerh edebiyatının tabiri caizse bel kemiğini oluşturur. Metin merkezli yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahip olan edebî şerhler hem uyguladıkları şerh yöntemiyle hem de teferruatlı gramer ve kelime bilgileriyle Türklere Farsça öğretme amacını güderken muhtevalarıyla da pek çok meselenin aydınlanmasında ve halledilmesinde büyük rol oynamaktadırlar.

Hem estetik hem de eğitici olma vasıflarını taşımalarının yanı sıra, ait oldukları dönemi her unsuruyla sanat potasında eritip kucaklayarak hem bugüne hem de geleceğe taşıyan klasikler bir medeniyetin temel yapı taşlarındandır⁹. Onların ait oldukları döneme saplanıp kalmadan nesilden nesile aktarılmasında şerh ve haşiye literatürü büyük bir paya sahiptir; zira bu literatür, klasiklerin ayrılmaz bir parçasıdır¹⁰. Sa'dî-i Şîrâzî'nin 1257 yılında tamamladığı meşhur mesnevisi Bostân da birçok kişi tarafından şerh edilen İslam medeniyeti klasiklerinden biridir. İran'ın Fars bölgesinde hüküm süren Salgurlu hükümdar Ebû Bekir bin Sa'd bin Zengî'ye ithaf edilen ve aruzun fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün kalıbıyla kaleme alınan Bostân, bir mukaddime, bir naat, sebab-i te'lîf, Ebû Bekir bin Sa'd bin Zengî'ye ve oğlu Muhammed bin Sa'd bin Ebûbekir'e övgüden sonra on bab üzerine tertip edilmiştir. Sa'dî, eserinde, şahit olduğu olayları, duyduğu rivayetleri, kendi bilgisini ve tecrübelerini sade fakat çekici bir üslupla hikâyeler ve fıkralar hâlinde anlatmış; adalet, siyaset, yöneten-yönetilen münasebetleri, iyi ve kötü ahlak, Allah'a karşı kulluk, terbiye, aşk, sevgi ve benzeri konuları didaktik bir bakış açısıyla ele almıştır¹¹. Pek çok kez Türkçeye tercüme edilen Bostân'ın Sürûrî, Mehmed Rahmî, Şem'î, Sûdî-i Bosnevî ve Hevâyî gibi şârihler tarafından şerhleri de kaleme alınmıştır¹². Kaynaklarda ve araştırmalarda çeşitli ihtilaflar olsa da Sürûrî'nin kaleme aldığı şerh Farsçadır. Hevâyî'nin eserinin ise herhangi bir nüshası tespit edilememiştir¹³. Bizim makalemizin konusu Sûdî-i Bosnevî ve Şem'î'ye ait Bostân şerhlerinin mukayesesi etrafında şekillenecektir.

Şem'î, on altıncı yüzyılda şerh sahasında önemli eserler vücuda getirmiş şârihlerden biridir. Eserlerinin çoğunda sadece Şem'î mahlasını zikretmekle yetinen şârihin ismi, bazı eserlerinde ve kaynaklarda Şem'ullah, Muhammed bin Mustafa eş-Şehîr Şem'î Halîfe, Mustafa bin Mehmed olarak da kayıtlıdır. Son araştırmalara göre ismi Mustafa'dır. Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'sinden itibaren şârih hakkındaki bilgiler, şair olan

8 Hülya Canpolat Taşcı, *a.g.m.*, s. 83.

9 M. Fatih Andı, "Türk Edebiyatında Bir Tartışma Odağı: Klasikler", *Hayata Edebiyatla Bakmak*, 3F Yayınevi, İstanbul 2008, s. 57.

10 İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 14.

11 Adnan Karaismailoğlu, "Bostân", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1992, s. 307.

12 Hakan Sevindik, *Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî'nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014, s. 74, 75, 76, 77, 78.

13 Hakan Sevindik, *a.g.t.*, s. 78.

Prizrenli Şemî'nin hakkındaki bilgilerle karışmaya başlamıştır. III. Murâd ve III. Mehmed'in yanı sıra Sokullu Mehmed Paşa, Sadrazam Cerrâh Mehmed Paşa gibi devlet ricaliyle yakın ilişkiler kuran Şemî'nin İstanbul dışında herhangi bir yerde görev yapıp yapmadığına dair bir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber kendisinin verdiği malumatlar neticesinde Diyarbakır, Halep, Şam, Mısır ve Kudüs'te bir süre bulunduğu ve hac farızasını yerine getirdiği bilinmektedir. Eski kaynaklarda kendisinden "yüksek mevkilere gelme imkânına sahipken tasavvuf yolunu seçen derviş-meşrep bir kişi" olarak bahsedilir ve Sahn-ı Semân medreselerinden emekli olduğu zikredilir. Ölüm tarihi hususunda da karışıklık bulunmaktadır. Son eseri Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr'ı 1011 (m.1602-1603) yılında tamamladığı bilgisi ışığında, bu yılda veya bu yıldan sonra vefat ettiği görüşü en isabetli yorum olarak kabul edilmektedir. Şârihin eserleri şunlardır: *Şerh-i Gülistân*, *Şerh-i Divân-ı Hâfız*, *Şerh-i Divân-ı Şâhî*, *Şerh-i Bahâristân*, *Şerh-i Pend-i Attâr*, *Tuhfetü'l-Âşikin*, *Şerh-i Bostân*, *Şerh-i Mesnevî*, *Şerh-i Mantık-ı Tayr*, *Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr*, *Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr*, *Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr*, *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*¹⁴, *Tercüme-i Kasîde-i Nûniyye*, *Tercüme-i Şürûtu's-Salât*.¹⁵

On altıncı yüzyılın bir başka meşhur şârihi Sûdî-i Bosnevî'dir. Asıl ismi Ahmed olan şârih, Bosna'nın Foça şehrine bağlı Çaynıça kasabasının Sudiçi köyünde doğmuştur. Eğitimine Foça'da başlamış, Sarayova'da devam etmiş, ardından İstanbul'a gelmiştir. İlim hevesi ve iştiyakıyla Osmanlı coğrafyasının önemli merkezlerini dolaşmış, bu seyahatleri esnasında, önemli hocalardan dersler alarak şârih kimliği kazanma yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. Eserlerinden anlaşıldığına göre 20-25 yaşlarında Diyarbakır'a giderek Muslihuddîn-i Lârî'den Farsça öğrenmiştir, bununla beraber Molla Ahmed-i Kazvîni, Mevlânâ Sabûhî-i Bedaşânî gibi meşhur âlimlerden Fars dili ve kültürüne dair eğitim almıştır. Diyarbakır'dan sonra Şam'a geçmiş Halîmî-i Şirvanî'den Gülistân dersleri okumuştur. Şam'dan sonra Bağdat'a gitmiş, Kûfe ve Trablus'ta da bulunmuştur. Necef'te kalırken Hz. Ali'nin türbesi mücavirlerinden Efdalüddîn'in derslerine iştirak ederek Hâfız Divanı'ndaki müşkülleriyle ilgili ondan yardım almıştır. Uzun seyahatleri arasında hac farızasını da yerine getirmiştir. Bütün bunların ardından İstanbul'a dönen Sûdî-i Bosnevî, İbrahim Paşa Sarayı'ndaki gilmân-ı hâssa hoca olarak tayin edilmiş, bir süre sonra emekliye ayrılmıştır. Bundan sonraki zaman zarfında, ömrünün sonuna kadar eser kaleme almakla meşgul olmuş, 1008 (m.1599-1600) yılında vefat etmiştir¹⁶. Şârihin eserleri şunlardır: *Şerh-i*

14 Taner Gök, bu eserin şerh değil, Kasîde-i Emâlî'nin manzum olarak Türkçe söyleyişi olduğunu belirtir. Bkz. Taner Gök, *Şemî Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrârı (İnceleme-Tenkitledir Metin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale 2014, s. 113.

15 Şârihin hayatı hakkında verilen bilgi, Diyanet İşleri İslâm Ansiklopedisi'nde şârihin adıyla yer alan maddenin özetidir: Şeyda Öztürk, "Şemî", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 503-504. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyda Öztürk, *Şemî Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi) Yayınları, İstanbul 2011, s. 81-89; Taner Gök, *a.g.t.*, s.25-45.

16 Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Nazif M. Hoca, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, s. 11-16; Ozan Yılmaz, *Gülistân Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2012, s. XLV-L; Bedriye Gülay Açar, "Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. II, S.IV, Sakarya 2016, s. 181-192.

*Dîvân-ı Hâfız, Şerh-i Gülistân, Şerh-i Bostân, Şerh-i Kâfiye, Şerh-i Şâfiye, Şerh-i Mesnevî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, Şerh-i Dav', Hâşiye alâ-Şerhi Hidâyeti'l-Hikme, Risâleleri.*¹⁷

Hem Şem'î'nin hem de Sûdî-i Bosnevî'nin, yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası olan Bostân şerhleri bulunmaktadır. Sûdî-i Bosnevî'nin şerhi Kâtip Çelebi'ye göre "Bu şerhler arasında en güzeli, en geniş ve doğruya en yakın olanı"dır.¹⁸ Bu eser iki cilt hâlinde 1288 (m. 1871)'de İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca 1973 yılında Ekber Bihruz tarafından "Şerh-i Sûdî-i Bosnevî ber-Bostân-ı Sa'dî" adıyla Farsçaya tercüme edilmiştir.¹⁹ Kaynak metni Farsça olan bir eserin Türkçe şerhinin tekrar Farsçaya tercüme edilmesi, hem Sûdî-i Bosnevî'nin Farsçaya vukufunu göstermesi hem de Türklerin İslam medeniyeti içinde klasikleri yeniden üretmedeki ve yorumlamadaki başarılarını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Şem'î Bostân şerhini 989 (m. 1581)'da²⁰, Sûdî-i Bosnevî ise 1006 (m. 1598)'da²¹ tamamlamıştır. Eserini Şem'î'den on yedi sene sonra tamamlayan Sûdî-i Bosnevî'nin, Şem'î'nin şerhini ayrıntılı bir şekilde incelemiş olduğu, eserindeki reddiyelerden ve verdiği malumatlardan açıkça anlaşılmalıdır. Benzerliklerini ve farklılıklarını örneklerle sıralayacağımız bu şerhlerin her ikisinde de sebep-i teşrih kısmı mevcuttur. Her iki şârih de Bostân şerhlerini, hatırlarını kıramayacakları dostlarının teşvikleriyle kaleme almışlardır. Her iki şerhte de amaç, Bostân'daki anlaşılmayan yerleri, kapalı manaları, muğlak ibareleri açıklığa kavuşturmak ve Farsça öğrenmek isteyenlere yardımcı olmaktır:

*Ba'dehu bu bende-i kemîne-i kalîlü'l-bidâ'a Şem'î-i şem'-fûrûz künc-i kanâ'at[de] bir gün ashâb-ı bâ-safâ ve yârân-ı bâ-vefâyla Bûstân-ı Hazret-i Şeyh Sa'dî-i Şîrâziden kaddesallâhu te'âlâ sırrahu'l-'azîz musâhabet eylerken esnâ-ı mükâlemede sühan-perdâz-ı bülend-pervâz yârândan biri lutfla hitâb idüp eyitdi ki "bu kitâb-ı şerîf eğer lisân-ı Türkîyle şerh ü takrîr ve müşkilât beyân u tahrîr olınsa gâyetle hûb u makbûl ve nihâyet mertebede ehîbbâ vü tâlibîn beyninde mergûb u makbûl olurdu" diyücek²² cümlesi bi'l-ittifâk mezbûra ittîbâ' idüp kemâlile minnet ve ibrâm yüzün gösterdiler. Hakîr dahî ikdâmlarıyla bi-hasebi'l-makdûr ma'nâ-yı muhassalîsi üzre şerh itmeğe ikdâm ü ihtimâm itdüm.*²³

Şeyh-i harem-i Medîne 'Ömer Efendi tayyeballâhu rûhahu ve zâde fi-gurafî'l-cinâni fütûhahu, hezâr tazarru' u niyâz ile içeri girdi el-kelâmu yecurru'l-kelâm ve yensâku ile'l-merâm hasebince kitâb-ı Bûstân ki muhtevîdür nefâ'is-i emsâl-i garîbeyi ve letâ'if-i nasâ'ih-i va'zât-ı 'acîbeyi ki her birisi muhtâcdur hall-i elfâz [u] ma'ânîye ve tebyîn-i usûl ü mebânîye, bu mübârek ve hümâyûn kitâbı ziyâde medh ve ittirâd eyledükden sonra buyurdi ki "senden temennî iderim ki bunu Türkî 'ibâretle şerh eylesin ki müşkilâtı beyân ve mu'dilâtı 'ıyân olup

17 Ozan Yılmaz, a.g.e., s. L.

18 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. I, İstanbul 2008, s. 237.

19 Nazif M. Hoca, a.g.e., s. 26.

20 Şeyda Öztürk, a.g.e., s. 100.

21 Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Matbaa-i Âmire, C. II, İstanbul 1288 (m.1871), s. 412.

22 Kelime ديو جك şeklinde yazılmıştır.

23 Şem'î, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi: İsmihan Sultan 318, vr. 1b.

'ibârâtı ma'lûm ve isti'mâlâtı mefhûm, kânûnı mazbût ve üslûbı merbût vâki' ola tâ kim Fârsî ta'allümine râgıb olanlar eshel vechle istifâde idüp hayr du'âya bâ'is olasız", eytdüm ki "ey yâr-ı muvâfık ve muhibb-i sâdik bu du'â-gûy-ı dirînenün ve senâ-hân-ı keminenün üzerine emrün vâcibü'l-ımtisâldür her ne buyurursan sözün katumda iki olmaz belki ittibâ'ı lâzım ve inkıyâdı tab'uma mülâyimdür zîrâ üzerümde ihsân ü keremün bî-hadd ve 'atâyâ vü hedâyân lâ-yuhsâ ve lâ-yu'addur".²⁴

Bundan sonra gelen kısımlarda her iki şârih de öncelikle beytin orijinal hâlini verir ve muhakkak tercümesini yaparlar. Bir başka deyişle şerh tekniklerinde ortak olan husus her ikisinin de beytin orijinalini ve tercümesini vermeyi ihmal etmemeleridir. Şem'î bir mısrayı yazar, tercümesini verir, bazen yüzeysel açıklamalar yapar ardından diğer mısraya geçer. Şayet gerekli görürse minhüsünde²⁵ çeşitli açıklamalarda bulunur ve bilgi verir. Sûdî-i Bosnevî ise beytin orijinalini verdikten sonra beyitteki kelimeleri ve gramer unsurlarını ayrıntılı bir şekilde ele alır, bunların anlamları üzerinde durur ve sonra hepsini toparlayarak "mahsûl-i beyt" başlığı altında beytin Türkçe tercümesini ortaya koyar. Şem'î tercüme göre biraz daha ayrıntılı fakat Sûdî-i Bosnevî'nin şerhine göre sığ açıklamalarla beyti mısra mısra ele alırken, Sûdî-i Bosnevî titiz bir şekilde ve dönemine göre oldukça akademik bir teknikte beyti oluşturan kelime ve ibareleri tek tek ele alır, gramatikal olarak inceler en sonunda da tüm beytin tercümesini verir. Şem'î'nin eserinde metnin aslını tercüme oluşturur, minhüler gelişigüzel verilmiş gibi durmaktadır. Bazı nüshalarda tercüme tam olmakla birlikte minhüler eksiktir, bazı nüshalarda ise yok denilecek kadar azdır. Buradan eserin daha çok tercüme odaklı olduğu sonucunu çıkarmaktayız.

Sûdî-i Bosnevî, gramer kurallarını ve kelime karşılıklarını ayrıntılarıyla açıklamasıyla ve eserinin bütününde uyguladığı şerh tekniğiyle kendi eserini kuru bir tercümenin çok daha ötesine taşımıştır. Bununla beraber bazı beyitlerde daha önceki açıklamalarını tekrarlayıp bazı beyitlerde açıklanması gerekeni açıklamaması yani bunlarda bir standart oluşturmaması, özellikle Şem'î şerhine reddiyelerinde hakarete varan ifadelerin bulunması ve bu reddiyelerdeki tespitlerin bazılarının şahsî husumete işaret edencesine abartılı ve gereksiz olması Sûdî-i Bosnevî'nin şerh tekniğinin bilimselliğine gölge düşüren hususlardır. Aşağıdaki ilk reddiyede Sûdî-i Bosnevî, Bostân'daki bir beytin şerhinde Sa'dî-i Şîrâzî'ye saygısızlık ettiği gerekçesiyle Şem'î'ye "muhanneş" diyerek hakaret etmiştir. İkinci reddiyede ise Sûdî-i Bosnevî "kerdend nev bâz cây" ibaresine Şem'î'nin verdiği "yerine başka taş döşediler" manasını beğenmemiş, beyitteki söz konusu taşın şarap bulaşan yerlerinin yontulduktan sonra yerine tekrar konulabileceğini söylemiştir. Kendisi söz konusu ibareyi "gene yerini yenilediler" diyerek tercüme etmiştir ama beyitte onun vurguladığı anlam inceliğine dair herhangi bir ipucu olmadığından kendisinin verdiği mananın da Şem'î'nin verdiği mananın da doğru kabul edilebileceği kanaatindeyiz.

24 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, C. 1, s. 2-3.

25 Arapça "min" harf-i cerrîyle "hü" müzekker muttasıl zamirinin terkibi olan minhü, terim olarak derkenar demektir. Sûdî-i Bosnevî şerhinde bu terimi kullandığı için biz de bunu tercih ettik.

İki beytün ma'nâsı me'âlinde "Şeyh Sa'dînün fikri belîğ ve râyî bülenddür lîkin kavâ'id ve rûsûm şîvesinde ve pend ve va'z üslûbında, ammâ âlât-ı hârbde değıil ya'nî bahâdurlıkda ve şecâ'atde hüneri yokdur, hâsılı şec'î değıil" diyen ziyâde muhanneslik izhâr eylemiş.²⁶

Bifermûd tâ seng-i sahn-ı serây//Bikendend ü kerdend nev bâz cây: Bifermûd fâ'ili şâh-zâdedür. Tâ harf-i ta'lîl. Seng-i sahn-ı serây lâmiyyelerdür. Sahn hânun sükûniyla sarâyun ve medresenün ve sâ'irlerün ortasında olan meydâna dirler. Bikendend kazdılar ve kopardılar dimekdür. Mahsûl-i beyt: Şâh-zâde buyurdi tâ kim sarâyun meydânı taşını kopardılar ve gene yerini yenilediler, ya'nî yüzini yonup gene kodılar dimekdür. "Yerine gayrı ferş döşediler" diyen mülâhazasuz söylemiş, zîrâ yenilemeğe yerine gayrı ferş döşemek lâzım değıil, anun yüzini yonmak ile de olur. Zîrâ hamr taşun içine ol kadar sirâyet eylemez ki yüzün terâş eylemekle çıkmaya. Fe-te'emmell.²⁷

Şerh-i Bostân'da ve diğere bazı eserlerinde, şerh ettiğı eseri kendisinden önce şerh eden şârihlere reddiyeler yazan Sûdî-i Bosnevî, Şem'î söz konusu olduğunda çok daha acımasızdır, Şem'î'yi nadiren ılımlı, genellikle ağır ve alaycı bir üslupla eleştirir:

Mısrâ'-ı evvelün ma'nâsını "halka-i zikrde vecd ü semâ' ve zevk u safâya mutrib lâzım değıildir" diyen ne beytün ma'nâsına vâsıldur ve ne semâ'un. Ve tahrîrâtında semâ'ı geldüğü yerlerde sûfiler ve Mevlevîler semâ'ı ma'nâsına haml ider ve kendinün zu'm-ı fâsidiyle Sübhatü'l-Ebrârı ba'zı nâkis mübtedîlere ta'lîm ider geç[in]ür. Hâlbuki ol kitâb-ı şerifde otuz dördüncü 'akd semâ'dan murâdı tamâm beyân eylemişdür, isteyen anda görsün. Ve bu kitâb-ı müstetâb dahı bundan sonra gelen ebyâtta semâ'ı icmâlen beyân buyurmuşdur. Garâbet bundadır ki Sürûrî gibi mütetebbi' fâzıl, mısrâ'-ı evvelün ma'nâsında "ya'nî hemîn âvâz-ı mutrib sebeb-i semâ' nebâşed" demiş. Bu edâdan zâhir budur ki semâ'ı mezkûrun anladuğı ma'nâyâ haml eylemişdür, bu haml mahz-ı fâsiddür.²⁸

Şem'î'nin de Sûdî-i Bosnevî'den hoşlanmadığı bellidir. O da kendisinin Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr isimli eserinde, Sûdî-i Bosnevî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'daki bir hatasını, kişiliğı hakkındaki olumsuz ifadelerle ortaya koyar:

Merhûm Sûdî-i Bosnevî menzil-i hâbdan murâd didedür dimişdür ammâ hatâ-yı fâhiş idüğü ziyâde rûşendür ve bu hatâyâ sebeb idüğü anun gaflet ü 'inâd u ta'assubudur.²⁹

Sûdî-i Bosnevî Bostân'ın bir beytinin şerhinde "kerdâr" kelimesindeki "kerd" in, yapmak, etmek, eylemek manasındaki "kerden" den müştak olduğunu, "âr" in ise "ârende" den murahham olduğunu, bu tip yapılara terkîb-i hafî denildiğini ve kerden mastarındaki kefin fethalı okunuşu dolayısıyla bu ibarenin kirdâr değıil de kerdâr şeklinde telaffuz edilmesi gerektiğini belirtir. Aynı beytin şerhinde Şem'î kerdâr kelimesindeki kâf-ı Arabînin kesreyle

26 Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi: Mihrişah Sultan 388, vr. 233a.

27 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 205b.

28 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 185b.

29 Taner Gök, *a.g.t.*, s. 443.

okunması gerektiğini söyler.³⁰ Bunu gören Sûdî-i Bosnevî, aynı beytin şerhi içinde Şem'î'ye reddiye yazar. Reddiyedeki malumata göre Sûdî-i Bosnevî bu satırları yazmadan yirmi sene evvel Şem'î ile bir ortamda karşı karşıya gelmiş ve ona kerdâr ibaretinin kerden mastarından müştak olduğunu bu sebeple kâf-ı Arabînin fethalı okunması gerektiğini söylemiştir. Buna karşı çıkan Şem'î'den kanıt istemiş, Şem'î de "hatırımda yok kitaplara bakıp bulayım" demiş ve yirmi yıldan beri Sûdî-i Bosnevî'ye iddiasının kaynağını göstermemiştir. Sûdî-i Bosnevî onun bu husustaki ısrarını inatçılığına ve son derece isabetsiz kanaate sahip biri olmasına bağlamış, bu işten anlayan kimselerce kendi iddiasının doğru kabul edildiğini ve onların kendisine bugüne kadar böyle bir tespiti kimsenin yapmadığını söylediklerini belirtmiştir. Bu malumata dayanarak Sûdî-i Bosnevî ve Şem'î'nin karşılıklı konuşup tartışabilecek kadar birbirlerini tanıdıklarını ve ilmî eleştiriyi bile muhataba hakaret hâline getirebilecek şahsî bir husumetleri olduğunu söylemek mümkündür:

Fârsîde kendini katı yukarıdan zann idenün birisine bir gün "kerdâr 'ibâreti ve kerdgâr 'ibâretinde kâflar meftûh okınmak gerekdür, zîrâ kerd ism-i fi'ldür kerdenden müştakk" diyicek inkâr idüp "kird kâfun kesriyle fi'l ma'nâsınadır" diyü da'vâ eyledi. Du'â-gûy müdde'âsına sened taleb idicek "sened bi'l-fi'l hâtırumda yokdur lîkin kitâblarda yazılmışdur îrâde ideyin" diyü da'vâ eyledi. Bugün yigirmi yıldur ki bâtil müdde'âsına sened talebindedür. Hâsılı ziyâde 'inâdından ve kendiyê kemâl-i zu'mından mezkûr bâtil müdde'âsı üzre musırrı oldı. Lîkin hoş tab' ve idrâk ashâbına ki mezkûr takrîr ve tahkîki eylemişim ziyâde pesend idüp istihsân eylediler ve buyurdılar ki: "Bu tahkîki bu zamâna dek sizden gayrı kimesne eylememişdür".³¹

Sûdî-i Bosnevî Şem'î'yi Farsça grameri ve kelime bilgisi eksikliği yönünden sık sık eleştirir:

"Nükte"de hemze vahdet içündür" diyenler sehv eylemişler.³²

"Kerdâr kâf-ı 'Arabun kesriyledür" diyen bu lafzun hakikatinden bî-haber imiş.³³

İki beytde bile digere girü ma'nâsını viren hakk-ı edâdan girü kalmış.³⁴

Çûbbân aslında çûbbân idi, çûb cîm-i 'Acemün zammıyla ağaç dimekdür ve bân edât-ı fâ'ildür, hâfız ma'nâsına, derbân ve segbân ve bâğbân gibi, sonra kesret-i isti'mâlle bâyı terk idüp çûbbân didiler. Zîrâ bu tâ'ife dâ'imâ çûbsuz olmaz. Pes bâ-yı 'Acemîyle diyen bu tahkîki bilmezmiş.³⁵

Gramatikal izahlarda ve tercümelerde Sûdî-i Bosnevî'nin çok daha titiz ve dikkatli olduğu aşikârdır. Yukarıda örneklendirdiğimiz gibi Şem'î'ye husumetini gizleyemediği

30 Şem'î, a.g.e., vr. 2b.

31 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 3a-3b.

32 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 55b.

33 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 31a.

34 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 166b.

35 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 64b.

reddiyelerinin bazıları yanlı ve ağır eleştirilerden oluşsa da bazı beyitlerde Şem'î'nin Sûdî-i Bosnevî'yi haklı çıkaran tercüme hataları da mevcuttur:

*Kezîn kem-zenî bûd nâ-pâk-rev: Zîrâ bundan ya'nî bu sebebden ki 'avratdan kötü dahi nâ-pâk yürüyici idi.*³⁶

Şem'î kem-zen ibaresine "avrattan kötü" anlamını vermiştir. Oysa Sûdî-i Bosnevî'nin de dediği gibi ibarenin anlamı "aciz, düşkün ve muztarip"tir. Beytin bağlam içerisinde "avrattan kötü, kötü avratlı" manasına gelmesi mümkün değildir: *Kem-zen vâsf-ı terkîbîdür 'âciz ve fûrû-mânde ma'nâsına. Hâsılı muztarib ve muztarr dimekdür, aslında mağbûn ma'nâsınadır, ziyân-zede de dirler, müflise ve hasîse dahi kem-zen dirler.*³⁷

*Gül âverd Sa'dî sûy-ı büstân: Sa'dî büstân cânibine gül getürdi. Be-şûhî vü fülful be-Hindûstân: Şûhîğla ve Hindûstâna fülful getürdi. [Minhü:] Şûh birkaç ma'nâyıçün isti'mâl olunur, bunda zarîf ve nâzûk kimse ma'nâsınadır, şûhî zarîflik ma'nâsına olur.*³⁸

Yine Şem'î şûh kelimesine zarif, şûhî kelimesine zariflik manasını verir. Oysa Sûdî-i Bosnevî'nin tercih ettiği "küstah ve haşarı" anlamları beyit için çok daha uygundur. Zira bostan zaten çiçek kokularının dolayısıyla çiçeğin çok olduğu yer yani bahçe manasına gelir. Diğer taraftan Hindistan karabiberin anavatanıdır. Dolayısıyla çiçeğin çok olduğu yere çiçek, karabiberin çok olduğu yere karabiber getirmek zariflikten ziyade küstahlıkla nitelendirilebilecek bir harekettir.

Şem'î'nin şerhinde verdiği bilgiler Sûdî-i Bosnevî'ninkilere kıyasla basit kalır. Bostân'ın bir beytinde geçen ve bukalemun manasına gelen hirbâ kelimesini, Sûdî-i Bosnevî çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alır:

*[Minhü:] Hirbâ bir kelerdür ki âfitâba karşı turur, ne tarafa teveccüh iderse ol dahi ol tarafa döner.*³⁹

*Hirbâ hânun kesri ya'nî mühmele ile bir dürli kelerdür ki güneşe karşı durur ve güneşle bile döner güneş nereye dönerse ve güneşün harâretiyle envâ'-ı renge girer. Dişisine ümmü cübeyn dirler cîm ile ism-i tasgîr şeklinde. Harâbiyy gelür cem'i ve dişisine hirbâ'a dirler. 'Acâ'ib-i Mahlûkâtda dir ki: Gözleri sovak olduğıçün dâ'imâ güneşe karşı durur.*⁴⁰

Sûdî-i Bosnevî beyitte yer alan kelimelerin anlamını verirken oldukça titiz davranır ve Türkçe manalarını verdikten sonra Arapça karşılığını vermeye de özen gösterir. Şem'î bu hususta Sûdî-i Bosnevî kadar hassas olmasa da bazı kelimelerin hem Türkçe hem de Arapça karşılıklarını verdiğini görmekteyiz:

36 Şem'î, a.g.e., vr. 89a.

37 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 153a.

38 Şem'î, a.g.e., vr. 10b.

39 Şem'î, a.g.e., vr. 135a.

40 Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr. 216b.

[Minhü:] *Gürbe kâf-ı 'Acemînün zammıyla hirre ma'nâsınadır, kedidür Türkîsi.*⁴¹

[Minhü:] *Ligâm Fârsî, licâm 'Arabî, be-Türkî yular.*⁴²

Sûdî-i Bosnevî her ne kadar kaynak belirtmese de nüsha farklılıklarını göstermek konusunda titiz davranmıştır. Şem'î de bazı beyitlerde nüsha farklılıklarını verir:

[Minhü:] *Ba'zı nüshada nenhâde vâki' olur komamış ma'nâsınadır.*⁴³

[Minhü:] *Ba'zı nüshada çi yerine ki vâki' olur ki zîrâ ma'nâsınadır.*⁴⁴

Her iki şârih de açıklamalarının arasına başka şairlerin beyitlerinden örnekler serpiştirmişlerdir:

[Minhü:] *Sîr-âb nâzûk ve ebrât ve reyyân ma'nâsına, bunda ma'nâ-yı âhir murâddur, be-Türkî suya kanmış huşk-leb ma'nâsına. Beyt: Vasluna iren ölür dirler beni irgür ana/Teşne gark-âb olsa yeğdür huşk-leb sağ olmadan.*⁴⁵

*Niteki Şeyhî buyurur: Beyt: Yimeyen kişi yad elden tabânca/Demürden[dür] sanur kolında pence.*⁴⁶

*Niteki Âsafî buyurur: Mihrbân bûd miyân-ı heme hûbân Şîrin/Pây-ı Ferhâd ezîn vâsita berseng âmed*⁴⁷. 'Ufiye 'anhu.⁴⁸

Şem'î de kendisinden evvel Bostân şerhi kaleme alan Sürûrî'ye reddiyeler yazar. Bunlarda Sürûrî'yi rahmetle anan Şem'î, reddiyelerinde Sûdî-i Bosnevî'ye göre çok daha yumuşak ve kibar bir üslup sergiler:

[Minhü:] *Bîmârî-i rişte dirler, bir dürlü hastalıkdur âdemün bedeninde iplik gibi bir nesne çıkar, kırılacak olursa değmede halâs olmaz, Yemende ve Basrada çoğ olur, Sürûrî Efendi rahimallâhu te'âlâ bunda hatâ itmişdür.*⁴⁹

[Minhü:] *Fakîr, ihtiyâr itdüğü ma'nâ azherdür Sürûrî Efendi rahimehullâh ihtiyâr itdüğinden. Unzur ilâ-me'âl ve lâ-tanzur ilâ-minvâl.*⁵⁰

Şairin kelimeler ve ibareler üzerinde vezin gereği uygun gördüğü tasarrufları izah etmek

41 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 58a.

42 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 114a.

43 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 11a.

44 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 17b.

45 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 101a.

46 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 89b.

47 Tercüme: Güzeller arasında şefkatli olan Şirin'di. Ferhat ona bu yüzden âşık oldu.

48 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 184a.

49 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 45b.

50 Şem'î, *a.g.e.*, vr. 114b.

için, her iki şârih de yer yer “takdîr-i kelâm” adı altında mısrayı düz cümleye çevirmişlerdir:

[Minhü:] *Takdîr-i kelâm “şeb ez-derdeş bî-çâre hâb nebürd”dür.*⁵¹

*Takdîr-i kelâm “râh-ı hilâf-ı peyember kesî ihtiyâr kerd”dür.*⁵²

Sûdî-i Bosnevî de Şem’î de, farklı okunuşları olan kelimelerin kafiye gereği uygun olan okunuşlarını vermeyi ihmal etmezler, vezin zarureti için yapılan tasarrufları da izah ederler:

[Minhü:] *Hadda hâ fethle okunur, kâfiyeden ötürü.*⁵³

*Bünyâd-ı had lâmiyyedür. Had hâda revm-i zammeyle ve vâv-ı resmîyle kendi ma’nâsınadır.*⁵⁴

*Merencânşda nûn sâkindür vezn için.*⁵⁵

*Merencân mîmûn ve rânun fethiyle ve nûnun sükûniyla fi’l-i nehy-i müfred-i muhâtab, nûn ve şîn sâkin okınur zarûret-i vezniçün.*⁵⁶

Sûdî-i Bosnevî ve Şem’î aynı yüzyılda yaşamış ve şerh edebiyatı vadisine kıymetli eserler kazandırmış iki büyük şârihtir. Mensubu oldukları medeniyetin klasiklerini, buldukları yüzyılın penceresinden bakıp şerh ederek kendi çağlarına ve daha ötesine taşımışlardır. Her ikisinin de Sa’dî-i Şîrâzî’nin Türkler arasında sevilerek okunan ve Farsça öğretiminde önemli rol oynayan Bostân’ının üzerine şerhi bulunmaktadır. Eserini Şem’î’den on yedi yıl sonra tamamlayan Sûdî-i Bosnevî, Şem’î’nin eserini görmüş ve ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bilinmeyen bir sebepten kaynaklanan şahsî husumetleri, iki şârihin reddiyelerine alenen aksetmiştir. Bu noktada Sûdî-i Bosnevî’nin eleştiri dozunu ayarlamakta zorlandığı söylenebilir. Onların Bostân şerhlerini birbirinden ayıran temel fark, Sûdî-i Bosnevî’nin çok daha dikkatli, titiz ve araştırmacı tavrıdır. Bugünkü şartlardaki bilimsel standartı tam olarak sağladığını söylemek mümkün olmasa da Sûdî-i Bosnevî’nin şerh tekniğinin Şem’î’ninkine kıyasla çok daha tutarlı ve başarılı olduğu açıkça görülmektedir. Sûdî-i Bosnevî’nin kelimeleri anlamlandırma ve Farsça mecaz kullanımları Türkçeye aktarmadaki ustalığı ve dikkati tercümesinin de Şem’î’nin tercümesine göre çok daha iyi olmasını sağlamıştır. Şem’î’de şerhin merkezinde tercüme yer alır. Şârih, anlaşılmasının güç olduğunu düşündüğü kelime yahut ibarelerin açıklamalarını ve anlamlarını minhüde verir. Bu açıklamalar Sûdî-i Bosnevî’ninkilerin yanında çok sathîdir. Üstelik Şem’î’nin tercümelerinde bariz hatalar olduğu da görülür. Bununla birlikte Şem’î’nin şerhinin Sûdî-i Bosnevî’nin şerhiyle ortak noktaları da mevcuttur. Nitekim Şem’î de Sûdî-i Bosnevî gibi kimi zaman bir kelimenin Türkçe karşılığının yanı sıra Arapça karşılığını da verir, nüsha farklılıklarını gösterir, şerhinin

51 Şem’î, *a.g.e.*, vr. 128b.

52 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 13b.

53 Şem’î, *a.g.e.*, vr. 17a.

54 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 35a.

55 Şem’î, *a.g.e.*, vr. 31a.

56 Sûdî-i Bosnevî, *a.g.e.*, vr. 64a.

içinde beyit örnekleri verir, kendisinden önce Bostân'a şerh yazan Sürûrî'ye reddiye yazar, kelimelerin ve ibarelerin vezin zaruretiyle değişen okunuşlarını izah eder.

Bostân gibi büyük bir İslam medeniyeti klasiğine şerh yazan bu iki şârihin şerh teknikleri genelde birbirinden uzaklaşmakta, bazen de birbirine yaklaşmaktadır. Kesin olarak bilinense Sûdî-i Bosnevî'nin eserinin –onu Şem'î'den sonra kaleme almayı avantaja çevirerek- tercüme aşan, çok daha kapsamlı ve kuşatıcı bir şerh olduğudur. Her iki eserin transkripsiyonlu metni üzerine yapılacak ayrıntılı bir çalışmanın, Türk edebiyatı tarihi araştırmalarına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- AÇAR, Bedriye Gülay, "Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. II, S.IV, Sakarya 2016.
- ANDI, M. Fatih, "Türk Edebiyatında Bir Tartışma Odağı: Klasikler", *Hayata Edebiyatla Bakmak*, 3F Yayınevi, İstanbul 2008.
- BİLGİN, Azmi, "Eski Türk Edebiyatında Şerh", *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001)*, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, C. I, Kayseri 2001.
- CANPOLAT TAŞÇI, Hülya, "Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- CEYLAN, Ömür, "Şerh: Türk Edebiyatı", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, İstanbul 2010.
- DOĞAN, Muhammet Nur, "Metin Şerhi Üzerine", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2005.
- GÖK, Taner, *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale 2014.
- HOCA, Nazif M., *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.
- KARA, İsmail, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- KARAİSMALOĞLU, Adnan, "Bostân", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1992.
- KARTAL, Ahmet, "Türk-İran İlişkilerinin Temel Alanları: Dil ve Edebiyat", *Türk-Fars Edebî İlişkileri: Hakikate Düşen Gölge*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016.
- KARTAL, Ahmet, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2008.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. I, İstanbul 2008.
- KORTANTAMER, Tunca, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. VIII, İzmir 1994.
- ÖZTÜRK, Şeyda, "Şem'î", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, İstanbul 2010.

- ÖZTÜRK, Şeyda, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi) Yayınları, İstanbul 2011.
- SEVİNDİK, Hakan, *Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî'nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014.
- Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Matbaa-i Âmire, C. I-II, İstanbul 1288 (m.1871).
- Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi: Mihrişah Sultan 388.
- Şem'î, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi: İsmihan Sultan 318.
- YILMAZ, Ozan, *Gülistân Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2012.

